

TAAL & CULTUUR

DE EFFECTEN VAN EEN GASTLANDSCHAP 2.0

Wat bereikten Vlaanderen en Nederland op de Frankfurter Buchmesse 2016?

“Creatief, interdisciplinair en intelligent. De presentatie van Vlaanderen en Nederland onder het motto *Dit is wat we delen* op de Frankfurter Buchmesse heeft bij pers en bezoekers in 2016 heel wat in beweging gezet – ook los van het event zelf. Ik hoop en verwacht dat de contacten die nu zijn gelegd de komende jaren uitgroeien tot stabiele netwerken.”¹

Op het eerste gezicht wijst deze uitspraak van Jürgen Boos, directeur van de Frankfurter Buchmesse, op een positief resultaat: na het gezamenlijke gastlandschap van Vlaanderen en Nederland (19 tot en met 23 oktober 2016) zijn er in 2017 alweer zo’n vijftig titels uit het Nederlandse taalgebied naar het Duits vertaald en meer dan honderd titels (waaronder vertalingen, hervertalingen en heruitgaven) naar het Duits zijn in voorbereiding – zowel fictie, non-fictie, poëzie, kinder- en jeugdliteratuur als stripverhalen en bloemlezingen.² “In voorbereiding” betekent dat ze al in vertaling zijn of dat er een subsidie voor is aangevraagd.

In 1993 waren Vlaanderen en Nederland al een keer gezamenlijk *Schwerpunkt* in Frankfurt. In 2016 wilde men een “gastlandschap 2.0” realiseren.³ Het Nederlands Letterenfonds en het Vlaams Fonds voor de Letteren hebben bij de voorbereidingen nauw samengewerkt in één projectteam. De Vlaamse auteur Bart Moeyaert, die al meerdere keren met de Deutsche Jugendliteraturpreis werd bekroond, was artistiek intendant van de hele onderneming. Er werd een website opgezet met een reeks essays, biografieën van auteurs wier vertalingen naar het Duits werden gesubsidieerd door de fondsen, biografieën van hun vertalers en een overzicht van hun recentste vertaalde boeken. Het projectteam werkte ook nauw samen met uitgeverijen in Vlaanderen, Nederland en Duitsland, en met vertalers en auteurs. Zo werden er voor Duitse uitgeverijen vijf *publishers tours* naar Nederland en Vlaanderen georganiseerd, een *influentials tour* voor twaalf directeuren en programmeurs van Duitse literatuurhuizen en literaire

festivals en, naast een aantal individuele persreizen, ook vier persreizen voor Duitse journalisten.⁴

Tiziano Perez, directeur van het Nederlands Letterenfonds, benadrukt de breedte van het programma als een belangrijk onderscheidend kenmerk van het gastlandschap 2016 ten opzichte van 1993. Er was in 2016 niet alleen aandacht voor verschillende literaire genres, maar ook voor andere kunsten en nieuwe ontwikkelingen. Het literaire programma werd daardoor in een bredere culturele context en in een context van verandering en vernieuwing geplaatst.

Pas in 1993 ontdekte Duitsland de literatuur uit Vlaanderen en Nederland op grote schaal. Het gastlandschap in 2016 kon aanknopen bij het succes van de voorafgaande twintig jaar. De hele marketingcampagne was in 2016 dan ook omvangrijker van opzet dan in 1993. Volgens Gerd Busse, vooral bekend van zijn vertalingen van Willem Elsschot en J.J. Voskuil, werden de vertalers beter bij de promotie betrokken en konden ze in 2016 soms mee optreden als ambassadeurs van “hun” auteurs. Ook volgens Helga van Beuningen, vertaalster van onder anderen A.F.Th. van der Heijden, Marcel Möring, Cees Nooteboom en Margriet de Moor, werden vertalers sterker in hun rol als “onmisbare bemiddelaars” [“unentbehrliche Mittler”] waargenomen. Dat wordt ook duidelijk in een recensie over de vertaling van Wytse Versteegs roman *Boy*, waarin expliciet de “precieze vertaling door Christiane Burkhardt” vermeld wordt.⁵

Een vergelijkbare indruk kregen de Duitse uitgeverijen Reclam Verlag en Verlag Klaus Wagenbach. Volgens Lena Luczak van die laatste uitgeverij heeft het *Schwerpunkt*-optreden met belangrijke auteurs in 1993 de Nederlandstalige literatuur groot gemaakt in Duitsland. In 2016 kon het Duitse leespubliek, dat al bekend was met literatuur uit Vlaanderen en Nederland, kennismaken met nieuwe schrijvers. Ongeveer twee derde van de auteurs die naar Frankfurt waren uitgenodigd, behoorde tot een

generatie waarvan voor 2016 weinig of geen boeken in het Duits waren vertaald, zoals Lize Spit, Saskia de Coster, Griet Op de Beeck of Wytse Versteeg.

Christoph Buchwald, die thuis is in de Duitse en de Nederlandse boekenmarkt (hij werkte bij de uitgeverijen Claassen, Hanser, Luchterhand en Suhrkamp en richtte later mee de Nederlandse uitgeverij Cossee op), noemt nog een ander verschil tussen de twee edities. In 1993 waren er weinig vertalers naar het Duits. Voor de buitengewoon grote hoeveelheid vertalingen in de aanloop naar 2016 was er wel een voldoende aantal gekwalificeerde vertalers beschikbaar. De opleiding Literair Vertalen Nederlands-Duits aan de universiteit van Münster is overigens een min of meer rechtstreeks gevolg van het succes van Frankfurt 1993.

De aanloop naar de Frankfurter Buchmesse in 2016 heeft ongeveer twee jaar geduurd. Alleen al in het jaar van het gastlandschap zelf verschenen volgens de vertalingendatabase 258 Nederlandse en Vlaamse titels in het Duits, zowel nieuwe uitgaven als hervertalingen, in allerlei genres.⁶ Vooral de graphic novels werden sterk gepromoot. In Vlaanderen en Frankrijk is dit genre al langer prominent aanwezig, in Duitsland en Nederland is het minder bekend.

Interessant is een opmerking van Buchwald: de vertaalde titels werden weliswaar in de media waargenomen, maar vanwege het grote volume van de vertaalde literatuur waren de besprekingen meestal niet bijzonder diepgaand. De boeken werden vaak in collectieve besprekingen voorgesteld. De omvang van de recensies van de afzonderlijke romans was daarom – op een paar uitzonderingen na – al bij al vrij beperkt.

Ook de al eerder gevestigde auteurs blijven in Duitse vertalingen verschijnen. Zo zal er in 2018 een roman van Margriet de Moor in het Duits uitkomen en van Cees Nooteboom is in mei 2017 een bloemlezing (*Gesammelte Werke, Band 10*) verschenen. Vertaalster Annette Wunschel kreeg de Else-Otten-Prijs voor haar vertaling van Johan Huizinga en ook van hem zijn nog verdere uitgaven in de maak. Tijdens het gastlandoptreden werd het programma *Classics from Flanders and the Netherlands* georganiseerd, waarbij zes in het Duits vertaalde werken van de bekende auteurs Louis Paul Boon, Maria Dermoût, Marcellus Emants, Hella S. Haasse, Nescio en Ida Simons werden voorgesteld.⁷ Tijdens het programma *Tribute to...* in het gastlandpaviljoen brachten acht auteurs een ode aan Hugo

De vertaalde titels werden wel in de media waargenomen, maar vanwege het grote volume van de vertaalde literatuur waren de besprekingen meestal niet erg diepgaand

Claus, Willem Elsschot, Willem Frederik Hermans, Harry Mulisch, Annie M.G. Schmidt, Fiep Westendorp, Jan Wolkers en Joost Zwagerman, en gaven daarbij ook inzage in hun eigen werk.⁸

Maar wat zullen nu de langdurige effecten zijn van het Vlaams-Nederlandse gastlandschap in 2016? De Frankfurter Buchmesse is de grootste boekenbeurs ter wereld, dus is ook het aanbod waarmee de beursbezoeker geconfronteerd wordt erg groot. Ondanks de inspanningen van het projectteam moet men ervan uitgaan dat veel mensen een jaar later niet eens meer weten wie er in 2016 ergast was.

Het is nog te vroeg om definitieve uitspraken te doen over een langdurige kwantitatieve ontwikkeling. Zoals gezegd was in 2015 en 2016 het aantal vertalingen ongeëvenaard hoog. Een aantal jonge auteurs lijkt ook te zijn opgemerkt. Een opvallend voorbeeld is Lize Spit (1988), een nieuwkomer in de Nederlandstalige literatuur, met haar bestseller *Het smelt*. Sinds 2016 zijn de vertaalrechten voor diverse talen voor deze roman verkocht, onder meer voor het Noors en Deens, en in augustus 2017 is het boek ook in het Duits verschenen bij Fischer Verlag (in een vertaling van Helga van Beuningen). De recensies zijn positief: “Spit vertelt met nadruk over de wrede dynamiek van vriendschappen en verstomde familiewerelden. Hierin worden algemene waarheden weerspiegeld: van het verloren zijn, pijn, verlangen, redding. [...] We mogen niet afgestompt raken, daartoe hebben we teksten zoals die van Lize

Vlaanderen en Nederland op de Frankfurter Buchmesse 2016, © Katarina Ivanisevic

Spit nodig. Teksten die ons confronteren en doen afdalen naar het Rijk van het Kwaad.”⁹ Ook van Saskia de Coster is intussen een roman in het Duits vertaald: *Wij en ik* uit 2013, tevens verschenen in het Engels, Deens en Kroatisch. De Coster presenteerde een hoofdstuk uit de roman bij het startschot van het Vlaams-Nederlandse gastlandprogramma tijdens de Keulse literatuurbeurs lit.COLOGNE (maart 2016), waar ook Connie Palmen aanwezig was. “Het mag een roman uit Vlaanderen zijn, maar de wereld die erin beschreven wordt, begint voor onze eigen huisdeur”, stond in een recensie van *Wir und ich*.¹⁰ Net als bij Lize Spit wordt het algemeen geldige van deze literatuur benadrukt, wat de buitenlandse receptie makkelijker maakt. Ook bij Griet Op de Beeck lopen de vertalingen goed. “De Vlaming schrijft heel persoonlijk over gebroken levenslopen, angst en liefde”, meldde de Duitse *Südkurier*.¹¹ Haar tweede roman *Kom hier dat ik u kus* (2014) verscheen in 2016 in het Duits en in 2017 in het Tsjechisch. Daarnaast zijn de rechten inmiddels verkocht voor het Afrikaans, Engels en Frans. In het najaar van 2017 komt haar debuut, *Vele bemels boven de zevende* (2013), uit in het Duits. In het Frans en Tsjechisch is de roman al vertaald, maar nog niet verschenen en voor het Arabisch zijn de rechten verkocht. Wytske Versteegs roman *Boy* (2013) werd in 2014 al in het Turks vertaald en het jaar daarop in het Deens. In 2016 verschenen de Duitse (bij Verlag Klaus Wagenbach) en de Engelse vertaling. Intussen zijn ook de rechten voor het Italiaans verkocht.

“*Boy* is een meeslepend psychogram en tegelijkertijd een onberispelijke studie van de samenleving [...]”¹² Net als de thema’s van Lize Spit en Saskia De Coster is ook Versteegs onderwerp universeel.

Volgens Koen Van Bockstal, directeur van het Vlaams Fonds voor de Letteren (VFL), is er op dit moment een grote openheid bij de Duitse uitgeverijen. Het VFL heeft haar netwerk bij de Duitse uitgeverijen met ongeveer 30 procent kunnen uitbreiden. Er zijn ook veel nieuwe contacten gelegd met literatuurhuizen en festivals, en die zullen actief worden onderhouden. Van Bockstal merkt op dat het gastlandschap deuren heeft geopend naar andere talen, met name de Angelsaksische wereld, Scandinavië, Frankrijk en – opmerkelijk – de Arabische wereld. In 2016 verscheen Tommy Wieringa’s roman *Joe Speedboot* (2005) in het Arabisch en in 2018 wordt zijn roman *Dit zijn de namen* (2012) in die taal gepubliceerd. Ook bij Arnon Grunberg is er belangstelling vanuit de Arabische wereld: zijn graphic novel met tekenaar Hanco Kolk uit 2010, *Van Istanbul naar Bagdad*, verscheen in 2017 in het Arabisch. Ook de roman *Fij zegt het* (2015) van Connie Palmen is in 2017 naar het Arabisch vertaald. Die reeks vertalingen was in deze omvang niet voorspelbaar. De markt is volgens Victor Schiferli van het Nederlands Letterenfonds nog erg onzeker en er zijn niet veel vertalers, maar Arabische vertalingen worden toch ondersteund. Ook Van Bockstal is van mening dat het Arabische netwerk proactief uitgebouwd zal moeten worden.

Toch moeten deze positieve ontwikkelingen gerelativeerd worden. Er wordt van elke auteur maar een beperkt aantal vertalingen gesubsidieerd. Uiteraard zijn er al behoorlijk wat Nederlandse en Vlaamse auteurs van wie de boeken daadwerkelijk in het Duits vertaald blijven worden. Maar toch blijft het afwachten in hoeverre dat zal gebeuren met het werk van de auteurs van de nieuwe generatie die in 2016 werd gepresenteerd.

Het is natuurlijk ook mogelijk dat het grote aantal nieuwe vertalingen in de aanloop naar het gastlandschap de markt in Duitsland heeft oververzadigd, en dat het aantal vertalingen na 2016 zal dalen. Afgaand op de meer dan honderd vertalingen naar het Duits die op dit moment in de maak zouden zijn – waaronder een dertigtal non-fictieboeken – lijkt het er in eerste instantie op dat de effecten tot nu toe positief zijn en dat er blijvende interesse bestaat bij Duitse uitgeverijen om literatuur uit Vlaanderen en Nederland te vertalen.

De nabijheid van Vlaanderen en Nederland speelt een grote rol in de receptie van de literatuur in Duitsland. De Nederlandstalige uitgeverwereld stelt ook uitvoerige informatie ter beschikking. Die vertaalbevordering – en de culturele bemiddeling vanuit het Nederlandse taalgebied in het algemeen – worden door Duitse uitgevers als uniek ervaren. Een voorbeeld: twee keer per jaar verschijnt de brochure *10 Books from Holland*, waarin nieuwe, doorgegens nog niet vertaalde boeken uit Nederland in het buitenland gepromoot worden. Omdat van deze lijst in Duitsland meestal al drie tot vier titels vertaald zijn (of de rechten verkocht), maakt het Nederlands Letterenfonds, aldus Reintje Gianotten (medewerker Duits taalgebied), een extra lijst voor Duitse uitgevers. Zij zijn dus heel goed geïnformeerd.

Nog een illustratie van de nauwe betrekkingen tussen de Duitse en de Nederlandstalige boekenmarkt: tussen 2014 en 2017 verschenen meer dan 500 Nederlandse en Vlaamse titels in het Duits (en zijn er zoals gezegd nog meer dan honderd in voorbereiding). In diezelfde periode zijn er iets meer dan 170 titels uit het Nederlands in het Frans verschenen en zijn er een tachtigtal in voorbereiding. In het Engels zijn er in die jaren iets meer dan 280 titels uit het Nederlands verschenen en zijn er zo'n 100 in voorbereiding.¹³ Er wordt duidelijk meer literatuur naar het Duits vertaald dan naar het Frans of naar het Engels.

Men ziet het als een belangrijk resultaat dat een nieuwe generatie van uitgevers en redacteurs een nieuwe generatie van Nederlandse en Vlaamse auteurs heeft leren kennen

Terwijl het gastlandprogramma in 1993 vooral gericht was op literatuur en non-fictie en enkele grote namen uit de Nederlandse en Vlaamse literatuur, kwamen in 2016 alle genres aan bod. Zowel de klassieke als de hedendaagse bekende en nieuwe auteurs kwamen onder de aandacht. Er waren weliswaar wat minder bestsellers dan in 1993, maar men ziet het als een belangrijk resultaat dat (een nieuwe generatie van) uitgevers en redacteurs een nieuwe generatie van Nederlandse en Vlaamse auteurs heeft leren kennen, aldus Gianotten. Dat de uitgevers juist de auteurs en vertalers zouden vinden die het best in hun fonds passen, gold als een belangrijk doel van het gastlandschap.

Tot slot wijst Van Bockstal erop dat de Nederlandse en Vlaamse fondsen op de Frankfurter Buchmesse van 2017 weer een gezamenlijke stand hebben gehad, die refereerde aan het vorige gastlandschap. Naast deze stand wordt er in het najaar van 2017 en in 2018 ook een reeks optredens van Vlaamse en Nederlandse auteurs georganiseerd. Tot nu toe zijn er evenementen gepland in Berlijn, Potsdam en omstreken (2017) en in Leipzig, München en Hamburg (2018).¹⁴ En de twee fondsen zullen ook de komende jaren zowel op boekenbeurzen als op festivals aanwezig blijven met eigen programma's in nauwe samenwerking met hun vele partners.¹⁵

KATHRIN LANGE

Wetenschappelijk medewerker aan het Zentrum für Niederlande-Studien van de Westfälische Wilhelms-Universität in Münster. In 2016 student-stagiaire bij het Vlaams Fonds voor de Letteren en het projectteam dat het gastlandschap van Vlaanderen en Nederland op de Frankfurter Buchmesse ondersteunde.

NOTEN

1. Nederlands Letterenfonds/Vlaams Fonds voor de Letteren. *Dit is wat we delen. Nederland en Vlaanderen eregast van de Frankfurter Buchmesse. Verslag 2013-2016*. Januari 2017, p. 5.
2. Nederlands Letterenfonds/Vlaams Fonds voor de Letteren/Taalunie. *Vertalingendatabase*. Online: <https://letterenfonds.secure.force.com/vertalingendatabase/zoeken> (14/09/2017).
3. *Dit is wat we delen*, p. 9.
4. *Dit is wat we delen*, pp. 11 en 68-69.
5. Frankfurter Allgemeine Zeitung für Deutschland (Andreas Platthaus): '*Horror auf Abwegen. Schule als Lebensverformung: Wytske Versteegs Roman "Boy" arbeitet mit Genremotiven, hält aber viele Überraschungen parat.*' 13/07/2016.
6. *Vertalingendatabase* (14/09/2017).
7. Nederlands Letterenfonds/Vlaams Fonds voor de Letteren. *Dies ist, was wir teilen. Programm Frankfurter Buchmesse & Stadt Frankfurt 19-23/10/2017*, p. 17.
8. Nederlands Letterenfonds/Vlaams Fonds voor de Letteren. *Dies ist, was wir teilen. Programm Frankfurter Buchmesse & Stadt Frankfurt 19-23/10/2017*, p. 36.
9. Spiegel Online (Anne Haeming): 'Belgiens Literatursensation Lize Spit. Unter dem Eis die Jugend.' 02/09/2017.
10. mdr.de | Kultur. | Empfehlungen | Buch der Woche (Bettina Baltschev): Saskia de Coster: '*Wir & Ich. Willkommen in der Familienhöhle.*' 31/05/2016.
11. Südkurier | Kultur. (Annette Birschel) (dpa): '*Wen man kennen muss – Autoren aus den Gastländern der Frankfurter Buchmesse.*' 18/10/2016.
12. Frankfurter Allgemeine Zeitung für Deutschland (Andreas Platthaus): '*Horror auf Abwegen. Schule als Lebensverformung: Wytske Versteegs Roman "Boy" arbeitet mit Genremotiven, hält aber viele Überraschungen parat.*' 13/07/2016.
13. *Vertalingendatabase* (14/09/2017).
14. Nederlands Letterenfonds/Vlaams Fonds voor de Letteren. Persbericht: *Follow-up van Nederlands-Vlaams gastlandprogramma in Duitsland*. Amsterdam/Antwerpen, 07/09/2017.
15. Voor een impressie van de Buchmesse 2017 kunt u terecht op de blog van Ons Erfdeel: <https://goo.gl/KjTKLT>

Het cijfermateriaal over vertalingen uit het Nederlands in dit artikel is – tenzij anders aangegeven – gebaseerd op de vertalingendatabase van het Nederlands Letterenfonds. Voor deze berekening werden de titels niet gefilterd.